

Увод

1. Шта нуди овај приручник? – Кратак приказ

Овај приручник садржи девет наставних јединица из области образовања за демократско грађанство [Education for Democratic Citizenship - ЕДЦ] и образовања за људска права [Human Rights Education – ХРЕ]. Као што се види из наслова „Учествовати у демократији“ и слике на насловној страни, наставне јединице садржане у овом приручнику намењене су ученицима као младим грађанима. Свака јединица пружа посебан приступ са циљем да оснажи и охрабри ученике да учествују у животу својих заједница.

Свака наставна јединица се може обрађивати посебно, или се може комбиновати са другим јединицама на мноштво различитих начина. Комплетан приручник нуди целовит наставни план и програм развијања компетенција за учествовање у демократији.

Наставне јединице, од којих се свака састоји од четири лекције, намењене су ученицима средњих школа (II-IV разред средње школе). Свака јединица бави се једним од кључних појмова ЕДЦ/ХРЕ: идентитет – одговорност – различитост и плурализам – конфликт - правила и закон – власт и политика – једнакост – слобода – медији. Овај низ од девет кључних појмова повезује овај приручник са сличним приручницима намењеним основним школама (ЕДЦ/ХРЕ, Приручници II и III)¹. Те три књиге заједно чине курикулум који обрађује основне појмове ЕДЦ/ХРЕ.

Свака јединица бави се једним од кључних појмова и састоји се од четири лекције (часа). За сваки час су детаљно описани предложени кораци у настави, онолико колико је то могуће. Посебни приручник за ученике садржи све потребне радне материјале.

Овај приручник је, дакле, намењен наставницима, а не ученицима. Надамо се да ће детаљне припреме за часове бити посебно корисне наставницима са мање искуства, а можда ће и они искуснији пронаћи идеје и материјале које могу уврстити у наставу. Ментори овај приручник могу користити у обуци будућих наставника ЕДЦ/ХРЕ.

Приручник је намењен и ауторима наставних планова и програма, уредницима уџбеника и преводиоцима у државама чланицама Савета Европе. Приручник се може превести и прилагодити конкретним потребама појединих образовних система.

Савет Европе представља овај приручник у његовом ревидираном издању. Прво издање настало је у Босни и Херцеговини као подршка у настави новог школског предмета под називом Демократија и људска права (2002). Савет Европе се од 1996. године бави образовањем учитеља, наставника и њихових ментора у области ЕДЦ/ХРЕ, кроз обуку уз рад и креирање одговарајућих материјала. Ролф Голоб и Петер Крапф (уредници) су били чланови међународног тима ментора који су учествовали у том пројекту.

2. Шта је ЕДЦ/ХРЕ? – Три димензије ЕДЦ/ХРЕ

Циљеви и принципи образовања за демократско грађанство и образовања за људска права (ЕДЦ/ХРЕ) повезани су са три димензије подучавања и учења. Ученици средњих школа су млади грађани који:

- треба да знају која су њихова људска права и схвате услове од којих она зависе (учење о демократији и људским правима);
- доживљавају школу као микро-заједницу која поштује слободу и равноправност својих ученика и стекну знања о томе како да остваре своја људска права (учење **кроз** демократију и људска права);
- буду способни и спремни да остварују своја људска права, имајући истовремено и развијен осећај одговорности према другима и према заједници (учење **за** демократију и људска права).

¹ ЕДЦ/ХРЕ Приручник II: *Одраслати у демократији* - припреме за часове за основни ниво образовања; ЕДЦ/ХРЕ Приручник III: *Живети у демократији* – припреме за часове за више разреде основне школе.

Овај кратки приказ ЕДЦ/ХРЕ најбоље се може објаснити кроз пример – права на слободу мишљења и изражавања. У уводу Приручника III (стр.5) ЕДЦ/ХРЕ, наведен је исти пример; у овом приручнику разматрање овог људског права иде неколико корака даље (курукулум).

2.1 Когнитивна димензија ЕДЦ/ХРЕ: учење о демократији и људским правима

На часовима ЕДЦ/ХРЕ у средњој школи, ученици би свакако требало да проучавају основне документе као што су *Универзална декларација о људским правима* и *Конвенција за заштиту људских права и основних слобода* (Европска конвенција о људским правима) (видети: Радни материјали за ученике 2.5 и 2.6.). Ученици би требало да знају да свако ужива право на слободу мишљења и изражавања и на слободан приступ информацијама путем нецензурираних медија (Европска конвенција о људским правима, члан 10). Ученици би требало да разумеју колико је ово право важно да би остварили демократију.

Ученици би требало да разумеју и члан 14. *Европске конвенције о људским правима*. Овим чланом се слободи мишљења и изражавања и приступу информацијама додаје и основно начело једнакости и забране дискриминације: мушкарци и жене, богати и сиромашни, млади и стари, држављани и имигранти – сви ми на исти начин уживамо ова права.

Коначно, ученици би требало да разумеју због чега слободе захтевају законски оквир и да оне подразумевају и одговорности (Универзална декларација о људским правима, члан 29). Слобода изражавања у плуралистичком друштву омогућава грађанима промовисање сопствених интереса, а у таквом такмичарском окружењу постоје победници и губитници. Устав, правила и закони морају да створе оквир који ће ограничити слободу јачих и заштитити слабије – без брисања разлика. Правила не могу решити све проблеме, па зато чланови одређене заједнице морају неговати осећај одговорности једних према другима.

Конвенција за заштиту људских права и основних слобода (Европска конвенција о људским правима; 4. новембар 1950.)

Члан 10

Слобода изражавања

1. Свако има право на слободу изражавања. Ово право укључује слободу поседовања сопственог мишљења, примања и саопштавања информација и идеја без мешања јавне власти и без обзира на границе. Овај члан не спречава државе да захтевају дозволе за рад телевизијских, радио и биоскопских предузећа.

Члан 14

Забрана дискриминације

Уживање права и слобода предвиђених у овој Конвенцији обезбеђује се без дискриминације по било ком основу као што су пол, раса, боја коже, језик, вероисповест, политичко или друго мишљење, национално или социјално порекло, веза с неком националном мањином, имовно стање, рођење или други статус.

Универзална декларација о људским правима (10. децембар 1948.)

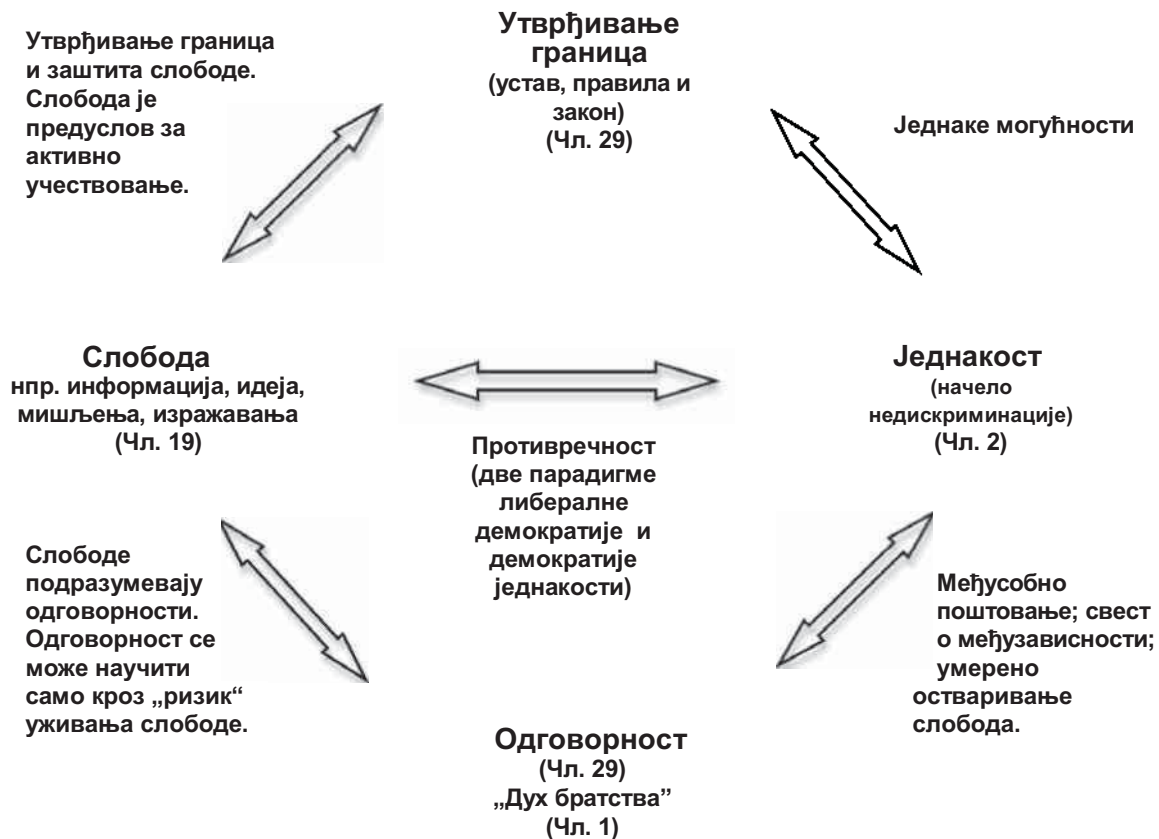
Члан 29

1. Свако има обавезе према заједници у којој је једино могућ слободан и пун развитак његове личности.

2. У вршењу својих права и слобода свако се може подвргнути само оним ограничењима која су предвиђена законом искључиво у циљу обезбеђења потребног признања и поштовања права и слобода других, као и задовољења правичних захтева морала, јавног поретка и општег благостања у демократском друштву.

Укратко, ова три члана одражавају противречност која постоји између појединачних слобода и ограничавања тих слобода кроз јавни поредак који их истовремено и ограничава и штити.

Ученици који ово умеју да објасне научили су много о демократији и људским правима, а читалац ће приметити да се ова кључна тема провлачи кроз све наставне јединице овог приручника. То је когнитивна димензија ЕДЦ/ХРЕ.

Дијаграм: „Архитектура” људских права – идеја водиља овог приручника

2.2 ЕДЦ/ХРЕ– димензија учествовања: учење за демократију и људска права

Наслов овог приручника, „Учествовати у демократији“, подсећа нас да би ученици требало да науче како да остваре своја права на слободу, на пример, право на слободан приступ информацијама и слободу идеја, мишљења и изражавања. Осим тога, требало би да стекну искуство у активној интеракцији с другима - на пример промовисањем својих интереса, преговарањем како би дошли до компромиса или постизањем договора око дефинисања „општег благостања“ (*Универзална декларација о људским правима*

, чл. 29). Треба да науче да делују у складу са правилима и прихвате постављене границе. Треба да развију осећај одговорности за добробит других, као и заједнице у целини.

Укратко, требало би не само да схватају последице и повезаност три горе наведена члана о људским правима, већ и да науче да цене вредности на којима се они заснивају и поступају у складу са њима. Поступајући на тај начин, треба да науче да сопствене интересе ускладе са интересима других и интересима целе заједнице.

Ученици образовани на тај начин умеју да учествују у демократији. Ово је димензија ЕДЦ/ХРЕ која се заснива на деловању – учење за демократију и људска права.

Младим грађанима који желе да учествују у демократији потребан је низ вишедимензионалних

компетенција приказаних у моделу који следи.

Компетенције за учествовање и политичко одлучивање	
Компетенција анализе и просуђивања	Методе и вештине
Ставови и вредности засновани на људским правима	

Ове компетенције треба да буду оријентисане ка вредностима; у рукама расиста, на пример, оне постају претња за демократску заједницу.

Овај приручник је оријентисан ка развијању тих компетенција. Увод у сваку наставну јединицу садржи табелу која корисницима омогућава комбиновање наставних јединица у циљу обликовања наставног програма за развијање компетенција у зависности од потреба ученика или конкретних захтева њиховог школског плана и програма. Следи приказ компетенција из 2. наставне јединице (кључни појам: одговорност).

Наставне јединице	Димензије развијања компетенција			Ставови и вредности
	Политичка анализа и просуђивање	Методе и вештине	Политичко одлучивање и деловање	
2 Одговорност	Разумевање питања која изазивају дилему Анализирање последица неке одлуке Утврђивање приоритета и изношење разлога	Пажљиво разматрање и размишљање Размењивање разлога и критеријума за доношење неке одлуке	Доношење одлука са непотпуним информацијама Свест о могућем неуспеху	Мењање гледишта Препознавање интереса и права других Заједница која се заснива на људским правима
1 Идентитет	Разумевање утицаја нашег избора на друге			Мењање гледишта
4 Конфликт	Проблем одрживости	Стратегије преговарања	Решавање конфликта	
6 Власт и политика	Политика – поступак решавања проблема и решавања сукоба			
7 Једнакост	Уважавање културне димензије демократије		Усклађивање права већине и мањине	Међусобно признавање

2.3 Културна димензија ЕДЦ/ХРЕ: учење кроз демократију и људска права

Учествовање у демократији је захтеван посао – неопходне компетенције се могу и морају научити и развијати у школи. Зато ЕДЦ/ХРЕ има културну димензију. Култура подучавања и учења мора одражавати поруку ЕДЦ/ХРЕ. Један од начина стицања знања је кроз наставу (слушање предавања, читање); компетенције се развијају кроз вежбу (показивање, увежбавање и усмеравање). Самопоштовање и вредности узајамног поштовања стичу се кроз процес социјализације у школи. Искуство које се стиче у учионици и узорци које нуде родитељи, учитељи и вршњаци подстичу код младих изграђивање ставова и вредности. Док је подучавање о демократији и људским правима задатак појединих предмета (нпр. друштвене науке, историја, грађанско васпитање), подучавање **кроз** демократију и људска права је изазов за целу школу – људска права и демократија постају педагошке смернице целе школске заједнице.

Приступ који нуди овај приручник заснива се на учењу кроз задатаке: свака наставна јединица садржи основни задатак који ученицима пружа могућност развијања конкретних компетенција. Наше компетенције развијају се у тренутку када су нам потребне, зато се ови задаци баве проблемима за које не постоје јасна решења – као што је то и у стварном животу. У ЕДЦ/ХРЕ метод представља важан део поруке.

3. Концептуални оквир овог приручника – ЕДЦ/ХРЕ (изазови, конструктивизам и компетенције)

Млади грађани који учествују у демократији чине то као слободни појединци који имају једнака права, али различите могућности.

Као чланови динамичних плуралистичких друштава, која су узајамно зависна на глобалном нивоу, они се суочавају са све сложенијим **изазовима** (нпр. климатске промене, исцрпљивање природних ресурса, неуспешне државе) за које школа не може да понуди конкретна решења, али може да омогући ученицима да **стекну компетенције** пружајући младим нараштајима средства помоћу којих ће доћи до решења.

Проналажење одговора на ове изазове подразумева безброј покушаја и грешака, као и постизање компромиса помирењем различитих интереса. Исход таквог поступка одлучивања можемо схватити као покушај да се остваре циљеви заједничког добра. Резултат је увек непотпун и ствара простор за критичке расправе и побољшања. Према томе, плуралистичка демократија нуди **конструктивистички** приступ креирању политике. Демократија је зато неизвесно стање које дословно зависи од компетенција и одговорности сваке генерације. **Конструктивизам** је принцип на којем се темељи развој компетенција - што је такође бесконачан процес.

Ово су, дакле, три основна појма која се провлаче кроз сваку наставну јединицу и сваки корак учења у овом приручнику:

- **Изазови** у динамичним плуралистичким демократским заједницама;
- **Компетенције** за учествовање у демократији;
- **Конструктивизам** као парадигма демократског одлучивања и развијања компетенција.

У оквиру сваке наставне јединице, кључни појам ЕДЦ/ХРЕ повезан је са конкретним изазовима који отварају могућности учења конструктивистичког развоја компетенција. Дакле, ови појмови не представљају девет појединачних модула когнитивног учења. Они напротив стварају мрежу вештина, вредности и ставова који су узајамно повезани на мноштво различитих начина. Следи приказ концептуалног оквира приручника.

	Конструктивистичко читање ...	
Број наставне јединице Кључни појам	... кључних појмова као изазова:	... развијања компетенција као процеса који траје током целог живота. Ученици уче ...
1. наставна јединица Идентитет	Које занимање да изаберам? Ко ће бити мој партнер? Да ли желимо да имамо децу?...	да размишљају о њима, да артикулишу и одреде приоритете личних интереса и циљева
2. наставна јединица Одговорност	Које су последице мојих одлука? Који су моји приоритети у дилеми? Којих вредности и принципа се придржавам?	да преузму одговорност при решавању дилема – да скупљају информације, разматрају последице, одређују приоритете, праве избор

3. наставна јединица Разноликост и плурализам	Који су моји интереси? Какве компромисе предлагем? Шта сматрамо заједничким добром?	да преговарањем дођу до правичних и ефикасних компромиса у плуралистичком и такмичарском окружењу
4. наставна јединица Конфликт	Шта је проблем? Који интереси су укључени? Које је пожељно и могуће решење?	да решавају сукобе интереса ненасилним средствима
5. наставна јединица Правила и закон	Каква правила су нам потребна да бисмо контролисали своје понашање? О каквим правилима можемо постићи договор?	да прихвате функцију институционалног оквира – устава, закона, правила и заједничких вредности.
6. наставна јединица Власт и политика	Која питања су уврштена или скинута са политичког дневног реда? Који проблем је предмет расправе? Какво је решење и како се спроводи?	да разумеју и учествују у процесу демократског одлучивања – у институционалном окружењу и изван њега
7. наставна јединица Једнакост	Који су интереси већине и мањине? Какав компромис предлагем? Шта мањина мора да прихвати? На који начин су интереси неке групе заштићени људским правима?	да подржавају друштвену кохезију успостављањем равнотеже интереса већине и мањинских група
8. наставна јединица Слобода	Који је мој основни аргумент? Која је моја стратегија изношења аргумената? Која је стратегија мог противника?	да остварују слободу мишљења и говора кроз вештину вођења дебата
9. наставна јединица Медији	Коме желим да се обратим? Који је мој циљ? Која је моја порука? Где могу пронаћи информације?	да користе потенцијале медијске комуникације

4. „Европски приступ” ЕДЦ/ХРЕ

Већ више од једне деценије, Савет Европе ради на покретању развоја и спровођењу ЕДЦ/ХРЕ у државама чланицама. Координатори, стручњаци, учитељи, наставници и ментори из многих држава чланица учествовали су у дискусијама које су подстакле издаваче и ауторе да издају овај низ од шест приручника намењених наставницима.

ЕДЦ/ХРЕ је скраћеница која се односи на „европски приступ” подучавању демократског грађанства и људских права. У различитим школским системима и традицијама у образовању и димензије подучавања „о“ и „за“ демократију и људска права могу да се разликују. Упркос томе, заједничко нам је схватање да ЕДЦ/ХРЕ представља педагошку смерницу за школу као целину. Слажемо се да у ЕДЦ/ХРЕ метода преноси поруку – подучавање кроз демократију и људска права.

Овим издањем ЕДЦ/ХРЕ, издавачи и аутори желе да уберу плодове рада на ЕДЦ/ХРЕ у Савету Европе. Извори из којих сам добијао подршку током писања овог приручника одражавају „европски приступ“. Посебно желим да поменем следеће.

Госпође Мануела Дрол и Карен О’Шеј биле су моје коауторке у састављању претходне верзије овог приручника за обуку наставника за ЕДЦ (образовање за демократско грађанство) у Босни и Херцеговини. Господин Емир Ацовић, координатор пројекта ЕДЦ/ХРЕ Савета Европе у

Босни и Херцеговини, је дао организациони оквир нашем пројекту. Оквир кључних појмова изградили смо у сарадњи са господом Доном Ровеом, господином Тедом Хадлстоном и господином Вимом Телманом. Дон је прочитао неке од наших првих рукописа, а Тед је био један од најкритичнијих и најконструктивнијих учесника у нашим дискусијама.

Госпође Оулеф Оулафсдоутир и Сара Китинг-Четвинд су биле наше сараднице и координаторке за овај пројекат Савета Европе. До краја су стрпљиво и предано учествовале у настајању овог пројекта.

Пети Вискеман је обогатила овај приручник цртежом на корицама који представља драгоцен и подстицајан допринос основним темама које се провлаче кроз његових девет наставних јединица, као и неку врсту загонетке која скрива његове кључне појмове. Госпођа Вајдингер и господин Ролф Голоб су ме подржали као суиздавачи и партнери у безбројним дискусијама које смо водили.

Моју сарадњу са господином Кристијаном Фалегером треба посебно истаћи из неколико разлога. Водио је дискусије са мном у раним фазама писања, давао ми вредне идеје и предлоге и касније прочитао коначну верзију приручника; све време ме је подстицао својим критичким и конструктивним повратним информацијама.

Без подршке и надахнућа свих ових колегиница и колега, сарадника и пријатеља, не бих могао написати ову књигу. Свима сам им дубоко захвалан. Ипак, преузимам личну одговорност за све евентуалне пропусте или грешке на које читаоци могу наићи.

Петер Крапф
Цирих и Улм, децембар 2009.

Значење симбола употребљених у тексту

Следећа два симбола треба да помогну читаоцу у препознавању категорија материјала из овог приручника, будући да би њихови бројеви могли бити недовољно јасни.

Материјал за наставнике

Материјали за наставнике налазе се у додатку на крају сваке наставне јединице.

Радни материјал за ученике

Описи у наставним јединицама често упућују на радне материјале за ученике. Они се налазе у посебном приручнику за ученике који је саставни део ове књиге; могу се умножавати у целини или у деловима и делити ученицима.